

Odškodnění osob soudně rehabilitovaných za trestné činy v době nesvobody

**Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu
Jménem republiky**

Ústavní soud rozhodl dne v senátě složeném z předsedy senátu Vladimíra Sládečka a soudkyň Vlasty Formánkové a Michaely Židlické o ústavní stížnosti stěžovatele Andreje Mata, zastoupeného JUDr. Lubomírem Müllerem, advokátem se sídlem na adrese Praha 5, Symfonická 1496/9, proti rozsudku Obvodního soudu pro Prahu 2 ze dne 5. října 2010 č. j. 27 C 201/2010-24, rozsudku Městského soudu v Praze ze dne 20. června 2012 č. j. 18 Co 42/2012-43 a usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29. května 2013 č. j. 30 Cdo 2916/2012-58, za účasti Nejvyššího soudu, Městského soudu v Praze a Obvodního soudu pro Prahu 2, jako účastníků řízení, takto:

I. Rozsudkem Obvodního soudu pro Prahu 2 ze dne 5. října 2010 č. j. 27 C 201/2010-24, rozsudkem Městského soudu v Praze ze dne 20. června 2012 č. j. 18 Co 42/2012-43 a usnesením Nejvyššího soudu ze dne 29. května 2013 č. j. 30 Cdo 2916/2012-58, byla porušena základní práva stěžovatele na spravedlivý proces podle čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod a na přiměřené odškodnění podle čl. 5 odst. 5 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a čl. 36 odst. 3 Listiny základních práv a svobod.

II. Rozsudek Obvodního soudu pro Prahu 2 ze dne 5. října 2010 č. j. 27 C 201/2010-24, rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 20. června 2012 č. j. 18 Co 42/2012-43 a usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29. května 2013 č. j. 30 Cdo 2916/2012-58, se ruší.

Odůvodnění:

I.

Rekapitulace ústavní stížnosti

1. Ústavní stížností, doručenou Ústavnímu soudu dne 23. července 2013, se stěžovatel podle ustanovení § 72 odst. 1 písm. a) zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "zákon o Ústavním soudu"), domáhal zrušení v záhlaví uvedených rozhodnutí s tvrzením, že napadenými rozhodnutími bylo porušeno jeho základní právo na spravedlivý proces podle čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen "Úmluva"), na spravedlivé odškodnění podle čl. 5 odst. 5 Úmluvy a právo na respektování závaznosti právního názoru vysloveného opakovaně Ústavním soudem podle čl. 89 odst. 2 Ústavy České republiky (dále jen "Ústava").

2. Stěžovatel v ústavní stížnosti namítal, že Nejvyšší soud nerespektoval nálezy Ústavního soudu ze dne 23. května 2012 sp. zn. I. ÚS 3438/11 (N 111/65 SbNU 497) ve věci Vladimíra Waise, ve kterém je překonána judikatura Nejvyššího soudu. Stěžovatel dále poukázal na dvanáct jiných srovnatelných případů, ve kterých bylo právo na náhradu nemateriální újmy ve srovnatelných případech Obvodním soudem pro Prahu 2 (dále jen "obvodní soud") nebo Městským soudem v Praze (dále jen "městský soud") uznáno a na nálezy Ústavního soudu ze dne 4. března 2013 sp. zn. IV. ÚS 3439/11, ze dne 30. dubna 2013 sp. zn. IV. ÚS 662/12 a ze dne 30. května 2013 sp. zn. II. ÚS 4877/12 (in <http://nalus.usoud.cz>).

II.

Rekapitulace průběhu řízení

3. Ústavní soud si za účelem posouzení celé věci vyžádal spis obvodního soudu sp. zn. 27 C 201/2010 (dále jen "soudní spis"). Z obsahu soudního spisu se podává, že stěžovatel byl rozsudkem Nižšího vojenského soudu v Brně ze dne 19. června 1952 sp. zn. Vt 3/52 ve spojení s usnesením Vyššího vojenského soudu Trenčín ze dne 24. července 1952 sp. zn. Vto 119/52 uznán vinným trestným činem vyhýbání se služební povinnosti podle § 270 odst. 1 písm. b) zákona č. 86/1950 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, a byl za to odsouzen k

trestu odnětí svobody v trvání dvou roků nepodmíněně. Trest (se započtením vazby) byl vykonán v době od 27. dubna 1952 do 4. května 1953. Trest odnětí svobody v trvání jednoho roku byl stěžovateli prominut podle rozhodnutí prezidenta republiky ze dne 4. května 1953 o amnestii čl. II.

4. V rehabilitačním řízení vedeném u Vojenského obvodového soudu Brno byl sice usnesením ze dne 28. listopadu 1991 sp. zn. 2 Rtv 140/91 zrušen výrok o trestu, ale výrok o vině zůstal nezměněn. Následným rozsudkem téhož soudu ze dne 13. února 1992 sp. zn. 2 Rtv 140/1991 bylo rozhodnuto, že při nezměněném výroku o vině rozsudku Nižšího vojenského soudu v Brně ze dne 19. června 1952 sp. zn. Vt 3/52, kterým byl ve spojení s usnesením Vyššího vojenského soudu Trenčín ze dne 24. července 1952 sp. zn. Vto 119/52 stěžovatel uznán vinným vyhýbání se služební povinnosti podle § 270 odst. 1 písm. b) zákona č. 86/1950 Sb., se trest podle ustanovení § 227 zákona č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "trestní řád"), neukládá. Následně na základě žádosti stěžovatele o odškodnění podle zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "zákon 119/1990 Sb."), bylo rozhodnutím ze dne 15. července 1993 č. j. RTr 854/92 přiznáno stěžovateli odškodnění za nezákonné odsouzení z roku 1950 a z roku 1952 ve výši 48 962 Kč, jako náhrada za ztrátu výdělků, náhrada nákladů vazby a náhrada nákladů výkonu trestu odnětí svobody.

5. Rozsudkem Nejvyššího soudu ze dne 17. ledna 2007 sp. zn. 4 Tz 175/2006 v návaznosti na stížnost pro porušení zákona, kterou podal ministr spravedlnosti ve prospěch stěžovatele proti pravomocnému usnesení bývalého Vojenského obvodového soudu Brno ze dne 28. listopadu sp. zn. 2 Rtv 140/91, bylo napadené usnesení zrušeno a věc byla přikázána Městskému soudu v Brně, aby věc v potřebném rozsahu znovu projednal a rozhodl, neboť v řízení ve věci stěžovatele byl porušen zákon.

6. Městský soud v Brně usnesením ze dne 17. dubna 2007 sp. zn. 1 Rt 2/2007 rozsudek Nižšího vojenského soudu v Brně ze dne 19. června 1952 sp. zn. Vt 3/52 ve spojení s usnesením Vyššího vojenského soudu Trenčín ze dne 24. července 1952 sp. zn. Vto 119/52 zrušil ve výroku o vině i trestu, stejně jako všechna další obsahově navazující rozhodnutí, neboť byly vydány v rozporu s principy demokratické společnosti respektující občanská práva a svobody. Pokud stěžovatel odmítl konat vojenskou službu z důvodu svého náboženského přesvědčení, pak svým jednáním uplatňoval tehdejší platnou Ústavu Československé republiky ze dne 9. května 1948 (ústavní zákon č. 150/1948 Sb.) a zaručené právo na svobodu svědomí a náboženské přesvědčení a proto se nemohl dopustit trestného činu.

7. Dne 27. prosince 2007 požádal stěžovatel Vojenský úřad pro právní zastupování Ministerstva obrany České republiky (dále jen "VÚPZ") o odškodnění. Žádosti bylo sdělením VÚPZ ze dne 10. května 2008 č. j. 405-02457-07-7-25 částečně vyhověno a stěžovateli byla přiznána částka ve výši 26 697 Kč jako dodatečné odškodnění za nezákonné odsouzení z roku 1950 a z roku 1952, ale v části spravedlivého zadostiučinění, kdy stěžovatel požadoval zaplacení 1 100 000 Kč, byla žádost odmítnuta.

8. Dne 2. července 2010 podal stěžovatel u obvodního soudu žalobu a po České republice - Ministerstvu spravedlnosti požadoval zaplacení částky 300 000 Kč jako nemajetkovou újmu. Obvodní soud rozsudkem napadeným ústavní stížností žalobu zamítl. Na základě odvolání podaného stěžovatelem městský soud rozsudkem, rovněž napadeným ústavní stížností, rozsudek soudu prvního stupně potvrdil s tím, že pro neoprávněné věznění stěžovatele z roku 1952 Úmluva žádné nároky zakládat nemůže a z obecného principu spravedlnosti či na základě principu rovnosti práv občanů ve smyslu čl. 1 Listiny základních práv a svobod (dále jen "Listina"), žádný nárok na odškodnění imateriální újmy pro stěžovatele nevyplývá. V rámci dělby státní moci může podle názoru městského soudu přiznat soud stěžovateli jen ten nárok, který je dán existujícím právním řádem. Dovolání podané stěžovatelem pak bylo usnesením Nejvyššího soudu, napadeným ústavní stížností, odmítnuto s tím, že Nejvyšší soud se nehodlá odchýlit od své dosavadní ustálené rozhodovací praxe.

III.

Rekapitulace vyžádaných vyjádření a repliky

9. Nejvyšší soud ve svém vyjádření k ústavní stížnosti ze dne 14. srpna 2013 uvedl, že si je vědom skutečnosti, že Ústavní soud již v několika případech zrušil obdobná rozhodnutí založená na právním názoru, že stěžovatelem uplatněný nárok nelze přiznat podle čl. 5 odst. 5 Úmluvy. Nejvyšší soud respektuje kasační účinky nálezu ze dne 23. května 2012 sp. zn. I. ÚS 3438/11 (N 111/65 SbNU 497), nicméně je přesvědčen o tom, že nenastaly podmínky závaznosti precedenční ve smyslu čl. 89 odst. 2 Ústavy. Tyto své závěry Nejvyšší soud rozvedl v rozsudku navazujícím na citovaný náleží Ústavního soudu ze dne 24. dubna 2013 sp. zn. 30 Cdo 1770/2012. Nejvyšší soud taktéž v tomto svém rozsudku vysvětlil, z jakého důvodu se domnívá, že nelze vázat možnost odškodnění nemajetkové újmy z hlediska aplikace Úmluvy [ale i v případě zákona č. 82/1998 Sb., o

odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem a o změně zákona České národní rady č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád), ve znění pozdějších předpisů, ve znění zákona č. 160/2006 Sb., kterým se mění zákon č. 82/1998 Sb., zákon č. 201/2002 Sb., o Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů) na okamžik, kdy došlo ke zproštění obžaloby nebo k zastavení trestního stíhání.

10. Nejvyšší soud v souladu se svoji jednotnou judikaturou zastává názor, že újma vzniká osobě poškozené již v souvislosti se zásahem veřejné moci, kterým je tato újma působena, nikoli až s případnou nápravou tohoto protiprávního stavu (v daném případě zrušením odsuzujícího rozsudku). V této souvislosti také nelze podle názoru Nejvyššího soudu zcela odhlédnout od smyslu a účelu zákona č. 119/1990 Sb., který je totiž zcela nepochybně nutno vnímat jako právní předpis spadající do širšího okruhu restitučních norem, jejichž cílem bylo (a je) zmírnit některé křivdy, jež se udály v dobách komunistického režimu. Byl-li uvedený zákon přijat jako právní předpis speciálně zaměřený k tomu, aby mimo jiné byly zrušeny odsuzující soudní rozhodnutí za činy, které v rozporu s principy demokratické společnosti respektující občanská politická práva a svobody zaručené Ústavou a vyjádřené v mezinárodních dokumentech a mezinárodních právních normách zákon označoval za trestné, a aby bylo odsouzeným poskytnuto přiměřené hmotné zabezpečení (§ 1 odst. 1 citovaného zákona), není možné podle názoru Nejvyššího soudu domáhat se nápravy stejných újem podle jiného (obecného) právního předpisu (v tomto případě podle čl. 5 odst. 5 Úmluvy ve spojitosti se zákonem č. 82/1998 Sb.). K tomu Nejvyšší soud poukázal na usnesení Ústavního soudu ze dne 7. ledna 1999 sp. zn. III. ÚS 331/98 in <http://nalus.usoud.cz>.

11. Samotná skutečnost, že zákonem č. 160/2006 Sb. byla založena odpovědnost státu i za nemajetkovou újmu, nemůže podle názoru Nejvyššího soudu vést ke změně výkladu čl. 5 odst. 5 Úmluvy. Ten je totiž nutně autonomní a na obsahu národního práva zásadně nezávislý. V této souvislosti považoval Nejvyšší soud za potřebné poukázat na časové omezení aplikovatelnosti zákona č. 160/2006 Sb., který podle svého čl. II. zakládá odpovědnost státu za nemajetkovou újmu vzniklou přede dnem jeho účinnosti jen ve vztahu k újmám způsobeným nepřiměřenou délkou řízení. Na žádnou jinou újmu, včetně újmy způsobené omezením osobní svobody, jej nelze aplikovat. I z tohoto důvodu Nejvyšší soud shledal právní základ odpovědnosti státu za nemajetkovou újmu způsobenou nezákonným zbavením svobody v době před účinností zákona č. 160/2006 Sb. nikoli v dané normě (její retroaktivní aplikací), ale v přímé aplikaci čl. 5 odst. 5 Úmluvy (rozsudek velkého senátu občanskoprávního a obchodního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 11. května 2011 sp. zn. 31 Cdo 3916/2008, uveřejněný ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod č. 125 ročník 2011). Nejvyšší soud si není vědom existence rozhodnutí Ústavního soudu, v němž by argumentace, na níž stojí i jeho - předmětnou ústavní stížností napadené - usnesení, byla přesvědčivě a ustáleně překonána či vyvrácena. Proto i nadále setrvává na svých závěrech a na jejich zdůvodnění a domnívá se, že napadeným usnesením nebyla porušena stěžovatelova základní práva, jak uvádí ve své ústavní stížnosti. Nejvyšší soud je přesvědčen o tom, že jím vydaným rozhodnutím nebylo nepřipustně zasaženo žádné ústavním pořádkem České republiky nebo příslušnými mezinárodními právními dokumenty chráněné právo stěžovatele. Ústavnímu soudu proto navrhl, aby ústavní stížnost (pokud ji neodmítne) zamítl.

12. Městský soud ve svém vyjádření k ústavní stížnosti ze dne 14. srpna 2013 uvedl, že závěry učiněné tímto soudem obstály i v dovolacím řízení. Městský soud proto plně odkázal na své rozhodnutí napadené ústavní stížností, jakož i na právní argumentaci dovolacího soudu a navrhl, aby bylo vydáno rozhodnutí, jímž bude ústavní stížnost jako nedůvodná zamítnuta, pokud nebude jako zjevně neopodstatněná odmítnuta.

13. Obvodní soud ve svém vyjádření ze dne 4. září 2013 sdělil, že setrvává na názorech, které byly odůvodněny v jeho rozsudku a domnívá se, že ústavní práva stěžovatele nebyla rozhodnutím dotčena, neboť rozhodnutí soudu prvního stupně je v souladu s konstantní judikaturou Nejvyššího soudu.

14. Ministerstvo spravedlnosti k doručené ústavní stížnosti dne 7. srpna 2013 své vyjádření nepodalo. V souladu s poučením uvedeným ve výzvě k vyjádření se tak svého postavení vedlejšího účastníka řízení vzdalo (§ 28 odst. 2 zákona o Ústavním soudu).

15. Ústavní soud doručil vyjádření účastníků řízení stěžovateli, který v replice k těmto vyjádřením ze dne 4. dubna 2014 uvedl, že na ústavní stížnosti stále trvá. Obvodní soud jakož i městský soud se podle názoru stěžovatele zaštiťují autoritou Nejvyššího soudu, aniž by braly v úvahu judikaturu Ústavního soudu, své vlastní rozhodování v obdobných kauzách a argumenty ústavní stížnosti. Stěžovatel má za to, že pouhý odkaz na výsledky dovolacího řízení není dostatečným argumentem, když i dovolací rozhodnutí je předmětem ústavní stížnosti. Nejvyšší soud pak podle názoru stěžovatele opakuje svoji dřívější argumentaci, přičemž jeho argumentace je přesvědčivě překonána a vyvrácena přinejmenším nálezem Ústavního soudu ze dne 5. listopadu

2013 sp. zn. IV. ÚS 500/13 (in <http://nalus.usoud.cz>) ve věci Anny Pospíšilové, na který stěžovatel taktéž odkazuje.

IV.

Rozhodování bez ústního jednání

16. V souladu s ustanovením § 44 zákona o Ústavním soudu, ve znění zákona č. 404/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů Ústavní soud rozhodl bez ústního jednání.

V.

Formální předpoklady projednání návrhu

17. Ústavní soud posoudil splnění podmínek řízení a shledal, že ústavní stížnost byla podána včas oprávněným stěžovatelem a Ústavní soud je k jejímu projednání příslušný. Stěžovatel je právně zastoupen v souladu s požadavky § 29 až § 31 zákona o Ústavním soudu a ústavní stížnost je přípustná (§ 75 odst. 1 zákona o Ústavním soudu), neboť stěžovatel vyčerpal všechny zákonné procesní prostředky k ochraně svého práva.

VI.

Právní východiska k ústavní stížnosti

18. Ústavní soud konstatuje, že jeho úkolem je ochrana ústavnosti (čl. 83 Ústavy). Není součástí soustavy obecných soudů a nepřísluší mu právo dozoru nad rozhodovací činností obecných soudů. K takovému dozoru či kontrole je Ústavní soud oprávněn pouze za situace, kdy obecné soudy svými rozhodnutími zasahují do ústavně zaručených základních práv a svobod jednotlivce.

19. Při výkladu a aplikaci právních předpisů nelze opomíjet jejich účel a smysl. Ústavní soud považuje za samozřejmé a určující pro nalézání práva, že vždy je nezbytné vycházet z individuálních rozměrů každého jednotlivého případu, které jsou založeny na zjištěných skutkových okolnostech. Mnohé případy a jejich specifické okolnosti mohou být - jako v dané věci - značně komplikované a netypické; to však nevyvazuje obecné soudy z povinnosti udělat vše pro spravedlivé řešení, jakkoliv se to může složitě jevit. Psané právo je třeba vykládat tak, aby plnilo svoji funkci spočívající v rozumném a spravedlivém vyřešení problému, aby obstálo měřítky tzv. zdravého rozumu a podle fundovaných představ spravedlnosti panujících ve společnosti.

20. Ústavní soud, stejně jako v mnoha předchozích rozhodnutích, konstatuje, že jednou z funkcí Ústavy, zvláště ústavní úpravy základních práv a svobod, je její "prozařování" celým právním řádem. Smysl Ústavy spočívá nejen v úpravě základních práv a svobod, jakož i institucionálního mechanismu a procesu utváření legitimních rozhodnutí státu (resp. orgánů veřejné moci), nejen v přímé závaznosti Ústavy a v jejím postavení bezprostředního pramene práva, nýbrž i v nezbytnosti státních orgánů, resp. orgánů veřejné moci, interpretovat a aplikovat právo pohledem ochrany základních práv a svobod. V posuzované věci to znamená povinnost soudů interpretovat zákonná ustanovení a právní principy v první řadě z pohledu účelu a smyslu ochrany ústavně garantovaných základních práv a svobod (srov. náleze ze dne 26. listopadu 2013 sp. zn. II. ÚS 1355/13 in <http://nalus.usoud.cz>).

21. Pro posouzení celé věci je určující v minulosti vydaný náleze Ústavního soudu ze dne 5. listopadu 2013 sp. zn. IV. ÚS 500/13 stěžovatelem citovaný, který ohledně právních závěrů vycházel z předchozí judikatury Ústavního soudu - konkrétně z nálezů ze dne 4. března 2013 sp. zn. IV. ÚS 3439/11, ze dne 30. května 2013 sp. zn. II. ÚS 4877/12, ze dne 13. července 2006 sp. zn. I. ÚS 85/04 (N 136/42 SbNU 91), ze dne 11. října 2006 sp. zn. IV. ÚS 428/05 (N 185/43 SbNU 115), ze dne 21. srpna 2007 sp. zn. I. ÚS 539/06 (N 131/46 SbNU 230) a ze dne 23. května 2012 sp. zn. I. ÚS 3438/11 (N 111/65 SbNU 497); in <http://nalus.usoud.cz>.

22. Ústavní soud taktéž mnohokrát prohlásil, že netoleruje orgánům veřejné moci a především obecným soudům přehnaně formalistický postup za použití v podstatě sofistikovaného odůvodňování zřejmě nespravedlnosti. Zdůraznil přitom, inter alia, že obecný soud není absolutně vázán doslovným zněním zákona, nýbrž se od něj smí a musí odchýlit, pokud to vyžaduje účel zákona, historie jeho vzniku, systematická souvislost nebo některý z principů, jež mají svůj základ v ústavně konformním právním řádu jako významovém celku, a že povinnost soudů nalézat právo neznámá pouze vyhledávat přímé a výslovné pokyny v zákonném textu, ale též povinnost zjišťovat a formulovat, co je konkrétním právem i tam, kde jde o interpretaci abstraktních norem a ústavních zásad. Při výkladu a aplikaci právních předpisů nelze pomíjet jejich účel a smysl, který není možné hledat jen ve

slozech a větách toho kterého předpisu, ve kterém je třeba vždy nalézat i principy uznávané demokratickými právními státy [nález ze dne 16. listopadu 2010 sp. zn. II. ÚS 1648/10 (N 226/59 SbNU 299)].

23. Ústavní soud připomíná, že je nutné respektovat v první řadě normy obsažené v aktech ústavního pořádku a z nich vyvěrající základní principy právní, v nichž své místo docela samozřejmě zaujímají i obecné ideje spravedlnosti, dobré mravy v širším slova smyslu. Ukáže-li se ve světle okolností konkrétního případu, že lpění na doslovné aplikaci určitého ustanovení by ve skutečnosti vedlo k nevratnému poškození práv jedné strany, zejména pak na úkor strany druhé, je třeba od něj upustit a postupovat tak, aby k takové újmě nedošlo. Kterékoli ustanovení právního předpisu je totiž způsobilé přivodit újmu, je-li použito způsobem, který nešetří jeho podstaty a smyslu, popř. způsobem, který vede k popření subjektivních práv jako takových, možnosti jejich řádného výkonu a uplatňování (srov. nález ze dne 20. června 2013 sp. zn. II. ÚS 1860/12 in <http://nalus.usoud.cz>).

24. Dotčený čl. 5 Úmluvy upravuje právo na svobodu a osobní bezpečnost. Relevantní část čl. 5 odst. 1 Úmluvy zní:

"Každý má právo na svobodu a osobní bezpečnost. Nikdo nesmí být zbaven svobody kromě následujících případů, pokud se tak stane v souladu s řízením stanoveným zákonem:

a) zákonné uvěznění po odsouzení příslušným soudem."

Čl. 5 odst. 5 Úmluvy zní:

"Každý, kdo byl obětí zatčení nebo zadržení v rozporu s ustanoveními tohoto článku, má nárok na odškodnění."

25. Úmluva počítá i s možností nezákonného odsouzení a s odškodněním za toto nezákonné odsouzení (čl. 3 Protokolu č. 7). Čl. 3 Protokolu č. 7 k Úmluvě zní:

"Je-li konečný rozsudek v trestní věci později zrušen, nebo je-li udělena milost, protože nová nebo nově odhalená skutečnost dokazuje, že došlo k justičnímu omylu, je osoba, na níž byl vykonán trest podle tohoto rozsudku, odškodněna podle zákona nebo praxe platných v příslušném státu, pokud se neprokáže, že k včasnému odhalení neznámé skutečnosti nedošlo úplně nebo částečně vinou této osoby".

26. Podle čl. 36 odst. 3 Listiny má každý právo na náhradu škody způsobené mu nezákonným rozhodnutím soudu, jiného státního orgánu či orgánu veřejné správy nebo nesprávným úředním postupem. Vzhledem k ustanovení čl. 36 odst. 4 Listiny, které stanoví, že podmínky a podrobnosti upravuje zákon, není ustanovení čl. 36 odst. 3 Listiny přímo aplikovatelné (nelze z něj nárok dovodit přímo), neboť podmínky a podrobnosti nároku na náhradu škody, včetně škody nemateriální, upravuje zákon.

27. Úmluva nespécifikuje, v jaké formě má být v případě přímé aplikace čl. 5 odst. 5 Úmluvy takové odškodnění oběti zatčení nebo věznění poskytnuto. Na tomto místě je nutno poznamenat, že Evropský soud pro lidská práva sám může přiznat spravedlivé zadostiučinění ve smyslu čl. 41 Úmluvy, je-li porušeno právo (či svoboda) garantované Úmluvou a jsou-li pro to splněny další podmínky. Újma ve smyslu mezinárodního práva zahrnuje jak materiální škodu, tak i nemateriální újmu. Záleží při tom na obsahu újmy, tj. co bylo podstatou škodlivých následků, aby bylo možné určit, jakým způsobem je zodpovědný stát povinný újmu reparovat. V případech požadavku na náhradu nemateriální újmy uplatňovanou formou nápravy pak může být uznání odpovědnosti, omluvy nebo poskytnutí spravedlivého zadostiučinění - finanční náhrady.

28. Evropský soud pro lidská práva v souvislosti s projednáváním případu promlčení odškodnění újmy na zdraví v rozsudku ze dne 17. září 2013 ve věci č. 59601/09 - Esim proti Turecku opětovně připomenul, že právo na spravedlivý proces zaručené čl. 6 odst. 1 Úmluvy musí být vykládáno ve světle zásady právního státu, který vyžaduje existenci účinného právního nástroje k prosazení občanskoprávních nároků (viz Běleš a ostatní proti České republice, stížnost č. 47273, rozsudek ze dne 12. listopadu 2002, § 49). V posuzované věci stěžovatel byl v roce 1990 příslušníkem bezpečnostních sil a při konfliktu s teroristy byl těžce zraněn. V dubnu 1992 byl pro trvalé následky propuštěn z armády a obdržel invalidní důchod. V roce 2004 byl ve stěžovatelově hlavě objeven kovový předmět. V roce 2007 bylo zjištěno, že v hlavě stěžovatele je střela, jejíž vynětí by však podle lékařů mohlo ohrozit stěžovatelův život. V září 2007 stěžovatel požádal ministerstvo obrany o náhradu za nově zjištěné poškození a tvrdil, že v důsledku lékařského zanedbání utrpěl finanční újmu, neboť k nově zjištěné skutečnosti nemohlo být při stanovení jeho invalidního důchodu přihlédnuto. Jelikož jeho žádost o poskytnutí náhrady byla odmítnuta, podal k Nejvyššímu vojenskému správnímu soudu samostatné žaloby o náhradu majetkové škody a nemajetkové újmy. V lednu a únoru 2009 Nejvyšší vojenský správní soud obě žaloby odmítl jako podané opožděně s tím, že bez ohledu na skutečnost, že až do roku 2007 o střele ve své hlavě stěžovatel nevěděl, své nároky měl podle příslušné právní úpravy uplatnit ve lhůtě pěti let od incidentu. Evropský soud pro lidská práva konstatoval, že omezení práva na soud ve smyslu čl. 6 odst. 1 Úmluvy, nesmí ztížit přístup do takové míry, že je dotčena samotná podstata tohoto práva. Omezení nebudou slučitelná s čl. 6 odst. 1 Úmluvy, nebudou-li sledovat

legitimní cíl nebo nebude-li existovat rozumný vztah proporcionality mezi použitými prostředky a sledovaným cílem (viz Guérin proti Francii, stížnost č. 25201/94, rozsudek velkého senátu ze dne 29. července 1998). Jádrem projednávaného případu bylo odůvodnění rozhodnutí vnitrostátního soudu, podle něhož pětiletá lhůta byla počítána již od data, kdy byl stěžovatel zraněn, přičemž bylo mezi stranami nesporné, že střela ve stěžovatelově hlavě v době jeho zranění nebyla zjištěna a byla objevena až později, kdy začal trpět bolestmi hlavy. Evropský soud pro lidská práva byl toho názoru, že od stěžovatele nebylo možné rozumně očekávat, že podá žalobu ve lhůtě pěti let od zranění, neboť bylo nesporné, že v září 1995 o střele ve své hlavě nevěděl. Proto shrnul, že striktním výkladem lhůty pro uplatnění nároku Nejvyšší vojenský správní soud zabránil meritornímu posouzení věci, na stěžovatele uvalil nepřiměřené břemeno, čímž zasáhl samotnou podstatu jeho práva na přístup k soudu. Proto bylo shledáno porušení práva stěžovatele na přístup k soudu a tím i čl. 6 odst. 1 Úmluvy.

29. Ústavní soud připomíná, že v nálezu ze dne 26. března 2003 sp. zn. Pl. ÚS 42/02 (N 42/29 SbNU 389) in <http://nalus.usoud.cz>, posuzoval usnesení velkého senátu trestního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 17. října 2002 sp. zn. 15 Tz 47/2002, kterým byla zamítnuta stížnost pro porušení zákona podaná ministrem spravedlnosti ve prospěch stěžovatele právě v souvislosti s odsouzením pro vyhýbání se služební povinnosti v důsledku náboženského přesvědčení. Ústavní soud napadené usnesení zrušil, neboť Nejvyšší soud nevezal přiměřeně v úvahu základní právo stěžovatele plynoucí z čl. 15 odst. 1 Listiny. Ústavní soud v odůvodnění svého rozhodnutí konstatoval, že Nejvyšší soud pokračoval v zásahu do svobody svědomí stěžovatele, který započal odsuzujícím rozsudkem v roce 1954, a to restriktivním výkladem ustanovení § 267 odst. 3 trestního řádu ve spojení s ustanovením § 270 odst. 1 písm. b) zákona č. 86/1950 Sb. Ústavní soud zdůraznil, že pro demokratický právní stát, jímž Česká republika má být podle normativního příkazu plynoucího z čl. 1 odst. 1 Ústavy je nepřijatelné, aby Nejvyšší soud vykládal ustanovení § 267 odst. 3 trestního řádu tak, že přezkumem zákonnosti napadeného rozhodnutí se rozumí výklad aplikovaného "starého práva" v souladu s někdejší dobovou judikaturou. Dále Ústavní soud dovedl, že výklad i sebestarších trestněprávních norem, je-li díky využitelnému procesnímu prostředku prováděný soudem s důsledky pro posouzení trestního postihu osoby, tedy s důsledky zasahujícími do osobní sféry takové osoby, nemůže být proveden bez ohledu na dnes platné konstitutivní hodnoty a principy demokratického právního státu tak, jak jsou vyjádřeny v ústavním pořádku České republiky. Skutečnost, že tzv. Ústava 9. května odepřela svobodě svědomí charakter tzv. absolutního práva, plynula již z podstaty politického režimu nastoleného v únoru 1948. Nové omezení svobody svědomí přerušilo kontinuitu chápání svobody svědomí jako absolutního práva tak, jak ji chránila ústavní listina z roku 1920. Poúnorová ústavní konstrukce svobody svědomí se právně filosoficky odchyľuje od vývoje základních práv, který započal norimberským tribunálem a pokračoval přijetím Všeobecné deklarace lidských práv.

VII.

Posouzení ústavní stížnosti

30. Ústavní soud po posouzení okolností daného případu a po přezkoumání napadených rozhodnutí z hlediska tvrzeného porušení ústavně zaručených základních práv stěžovatele konstatuje, že ústavní stížnost je důvodná.

31. Ustanovením § 31a zákona č. 160/2006 Sb. byl do našeho právního řádu začleněn nárok na zadostiučinění za vzniklou nemajetkovou újmu, která vznikla v důsledku nezákonného rozhodnutí nebo nesprávného úředního postupu. Přitom, jak vyplývá z důvodové zprávy k tomuto zákonu, byl zákonodárce jednoznačně motivován deficitem vnitrostátní úpravy právě ve vztahu k čl. 5 odst. 5 Úmluvy a snahou uvést vnitrostátní úpravu do souladu s požadavky Úmluvy. Podle názoru Ústavního soudu je nepochybné, že nová právní úprava nárok na náhradu nemateriální újmy nekonstituuje, ale pouze ve vnitrostátní rovině deklaruje jeho existenci. Tento nárok byl již v minulosti založen samotným čl. 5 odst. 5 Úmluvy, který představuje "self-executing" ustanovení, aplikovatelné přednostně před zněním zákona.

32. Při střetu základních práv, která stojí na stejné úrovni, bude vždy věcí nezávislých soudů, aby pečlivě zvážily, zda jednomu právu nebyla nedůvodně dána přednost před právem druhým. Tak to ostatně stanoví i čl. 4 odst. 4 Listiny, když ukládá orgánům aplikujícím právo, aby při této aplikaci šetřily podstatu a smysl základních práv (srov. náleze ze dne 9. února 1998 sp. zn. IV. ÚS 154/97 (N 17/10 SbNU 113) in <http://nalus.usoud.cz>). Na jedné straně je zde veřejný zájem ekonomických možností státu a na druhé zájem podle požadavků Listiny a Úmluvy na svobodu, důstojný život a dodržování ústavně zaručených práv, v případě stěžovatele práva na nemateriální odškodnění v souvislosti s porušením práva na svobodu.

33. Ústavní soud svými rozhodnutími (srov. náleze ze dne 30. května 2013 sp. zn. II. ÚS 4487/12, náleze ze dne 5. listopadu 2013 sp. zn. IV. ÚS 500/13 a další in <http://nalus.usoud.cz>), přiznal osobám, které byly zbaveny osobní svobody v případech zrušených rozsudků vynesených soudy v době nesvobody, právo na náhradu nemajetkové újmy, která vznikla před závazností Úmluvy pro Českou republiku. Ústavní soud přitom vyšel z

pojmu náhrady škody tak, jak s ním operují národní evropské ústavní soudy a nejvyšší soudy, z jejichž judikatury vyrůstá i judikatura Evropského soudu pro lidská práva, tedy že pojem škoda znamená jak škodu hmotnou tak škodu nehmotnou. Ústavní soud neshledal důvodu, proč se od závěrů uvedených v citovaných rozhodnutích v nyní projednávaném případě jakkoli odchýlit.

34. Ústavní soud v posuzované věci konstatuje, že se jedná o případ, jenž nastal v souvislosti s rehabilitací osob vězněných v době nesvobody podle zákona č. 119/1990 Sb., konkrétně o případ, kdy původní rehabilitace byla zúžena pouze na výrok o trestu, neboť podle rehabilitačního rozhodnutí z roku 1991, byl stěžovatel rehabilitován ve výroku o trestu, přičemž výrok o vině zůstal zachován. Odsuzující rozhodnutí z roku 1952 byla v celém rozsahu zrušena až v novém rehabilitačním řízení v roce 2007, tedy již v demokratické společnosti. Pokud jde o vzájemný vztah mezi škodou a nemajetkovou újmou, jsou-li splněny všechny zákonné předpoklady pro poskytnutí přiměřeného zadostiučinění za nemajetkovou újmu, se toto zadostiučinění poskytne, a to bez ohledu na to, zda současně vznikla i materiální újma. Jde o instituty na sobě navzájem nezávislé a v daném případě je třeba upřednostnit právo stěžovatele na ochranu jeho práv i co do nároku na náhradu nemateriální újmy a aplikovat čl. 5 odst. 5 Úmluvy.

35. Ve světle výše uvedeného nemůže obstát názor ve věci rozhodujících soudů, že v posuzovaném případě stěžovateli nelze náhradu za nemateriální újmu přiznat. Ústavní soud připomíná, že při výkladu a aplikaci právních předpisů nelze pomíjet jejich účel a smysl, který není možné dohledat jen ve slovech a větách toho kterého předpisu, ve kterém je třeba vždy nalézat i principy uznávané demokratickými právními státy. V pochybnostech je přitom třeba dát přednost takovému výkladu, který chrání rehabilitované osoby. Nepřiznání nároku na nemateriální újmu u osob rehabilitovaných podle zákona č. 119/1990 Sb., se jeví jako zcela formalistické.

36. Lze uzavřít, že pokud v předmětné věci nemateriální újma vznikla zásahem do osobní svobody stěžovatele, navíc byla vyslovena účast stěžovatele na soudní rehabilitaci podle zákona č. 119/1990 Sb., nastala právní skutečnost, se kterou je vznik nemajetkové újmy spojen. Na tomto místě je nutno zdůraznit, že v případě uplatňování nároku na přiměřené zadostiučinění za vzniklou nemajetkovou újmu stěžovatele, způsobenou výkonem trestu se započtením vazby, vyslovením účasti stěžovatele na soudní rehabilitaci, je nezbytné primárně respektovat ústavní pořádek České republiky, proto je třeba postupovat podle čl. 5 odst. 5 Úmluvy bez ohledu na to, že k samotnému vydání nezákonného rozhodnutí o vině a trestu došlo v roce 1952, tedy před účinností Úmluvy pro Českou republiku.

37. Z uvedených důvodů Ústavní soud dovedl, že napadenými rozsudky obvodního soudu, městského soudu i usnesením Nejvyššího soudu došlo k porušení základních práv stěžovatele na spravedlivý proces podle čl. 6 odst. 1 Úmluvy, na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny a na přiměřené odškodnění podle čl. 5 odst. 5 Úmluvy a čl. 36 odst. 3 Listiny. Proto podle ustanovení § 82 odst. 2 písm. a) zákona o Ústavním soudu ústavní stížnosti vyhověl a napadená rozhodnutí podle ustanovení § 82 odst. 3 písm. a) téhož zákona zrušil.

Poučení: Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat (§ 54 odst. 2 zákona o Ústavním soudu).

V Brně dne 24. dubna 2014

Vladimír Sládeček v.r.
předseda IV. senátu Ústavního soudu